

Warszawa, 18.03.2024

Recenzja pracy doktorskiej mgr Anny Woźniak

„Rola kontekstu społeczno-interpersonalnego w procesie przetwarzania zdarzenia traumatycznego przez dorosłe ofiary przemocy seksualnej”

napisanej pod kierownictwem naukowym dr hab. Elżbiety Zdankiewicz-Ścigały, prof.
Uniwersytetu SWPS

Recenzent: dr hab. n. med. Michał Lew-Starowicz, Prof. CMKP
Klinika Psychiatrii, Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego w Warszawie

Podjęty przez doktorantkę temat wpisuje się w toczące się współcześnie na forum publicznym dyskusje na temat reakcji społecznych w obliczu ujawnianych przypadków nadużyć seksualnych. Ofiary są bowiem często obarczane odpowiedzialnością za „niewystarczającą ostrożność”, „prowokujący” strój lub zachowanie, w tym niestawianie oporu podczas doświadczanej napaści seksualnej. O ile, w świetle prawa (w szerokim rozumieniu, włączając w to zarówno zapisy kodeksu karnego jak i nie stanowiące formalnej podstawy prawnej lecz rekomendowane przez WHO i WAS prawa seksualne człowieka) każda forma kontaktu seksualnego bez świadomej i dobrowolnej zgody wszystkich zaangażowanych w to stron jest ewidentnym naruszeniem nietykalności cielesnej i prawa do tworzenia bezpiecznych, wolnych od przymusu relacji seksualnych, to niedoceniany jest efekt powtórnej wiktymizacji i traumy związanej z reakcjami otoczenia skierowanymi

przeciwko ofiarom nadużyć seksualnych. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że większość doświadczeń przemocy seksualnej pozostaje niezgłoszonych, co sprawia, że nadużycia seksualne stanowią największą grupę nieraportowanych (formalnie i nieformalnie) doświadczeń przemocy intencjonalnej będąc jednocześnie szczególnie obciążającymi zdrowie psychiczne ofiar m.in. w wyniku występujących w konsekwencji zaburzeń nastroju, zespołu stresu pourazowego (PTSD), powtórnej wiktymizacji, zachowań zagrażających i zaburzeń związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się w znacznej mierze w braku odpowiedniego wsparcia, ochrony bezpieczeństwa oraz stygmatyzowaniu ofiar przemocy seksualnej przez instytucje i społeczeństwo. Temat badawczy poruszony przez Doktorantkę dotyczy zatem problemu bardzo ważnego z punktu widzenia zdrowia publicznego i praw seksualnych człowieka.

Recenzowana rozprawa liczy sobie 391 stron i została podzielona na część teoretyczną, opis metodologii, prezentację wyników badań własnych, ich dyskusję oraz wnioski końcowe. W rozprawie zamieszczono również streszczenia w języku polskimi i angielskim wraz ze słowami kluczowymi, a na jej końcu bibliografię uporządkowaną alfabetycznie oraz załączniki obejmujące: Kwestionariusz Reakcji Społecznych autorstwa Ullman SE, autorski „Wywiad po zdarzeniu traumatycznym – postrzegane reakcje społeczne w obliczu przemocy seksualnej” oraz treść ogłoszenia wykorzystanego do rekrutacji uczestników badania. Niejasne jest, dlaczego załączniki nie obejmują pozostałych narzędzi kwestionariuszowych stosowanych w badaniu.

We wstępie Doktorantka objaśnia złożony wpływ czynników środowiskowych na adaptację osób po doświadczeniu stresu traumatycznego. Rozważania te poprzedza ogólne omówienie typologii i konsekwencji zdarzeń traumatycznych oraz miejsca PTSD w klasyfikacjach diagnostycznych i kryteriów rozpoznania zaburzenia (do tego fragmentu mam jedną uwagę formalną - w rozważaniach nad klasyfikacjami diagnostycznymi Autorka pisze, że klasyfikacja ICD-10 obowiązywała od 1998 do 2017 roku, co nie jest zgodne ze stanem rzeczywistym. Dopiero wraz z ogłoszeniem w 2022r. przez WHO ostatecznej wersji ICD-11 klasyfikacja zaczęła obowiązywać w części krajów, podczas gdy w innych, w tym w Polsce, trwają prace związane z tłumaczeniem i zmierzające do adaptacji nowej klasyfikacji do warunków lokalnych. W 2024r, w momencie przygotowywania recenzji niniejszej rozprawy, w Polsce obowiązującą klasyfikacją diagnostyczną pozostaje ICD-10). W dalszej części wstępu zawarto szerszy opis czynników poznawczych, emocjonalnych oraz społecznych wpływających na wystąpienie zaburzeń w następstwie stresu traumatycznego. Pod koniec wprowadzenia teoretycznego Autorka przedstawia koncepcyjny schemat wymiaru społecznego adaptacji po zdarzeniu traumatycznym uwzględniający przetwarzanie poznawczo-emocjonalne zdarzenia z udziałem jego

dysfunkcyjnych form takich jak asymilacja i nadakomodacja, sprzyjających budowaniu poczucia winy i nasilaniu objawów PTSD. Część teoretyczna rozprawy jest dobrze opracowana – spójna, usystematyzowana, stanowiąca logiczny ciąg wywodu budujący podstawy merytoryczne do zaprezentowanego badania i poparty w odpowiedni sposób literaturą przedmiotu. Pokazuje bardzo dobre przygotowanie merytoryczne Doktorantki, rozumienie obszaru podejmowanej pracy badawczej, może stanowić także wartościowy materiał edukacyjny dla profesjonalistów stykających się zawodowo z ofiarami przestępstw seksualnych.

Dominująca część pracy badawczej opiera się na metodzie ilościowej („badanie główne”) uzupełnionej metodą jakościową („badanie uzupełniające”). Projekt badawczy uzyskał pozytywną opinię Komisji ds. Etyki Badań Naukowych. Badanie ilościowe przeprowadzono online z użyciem programu Qualtrics, a osoby uczestniczące rekrutowano wśród studiujących na różnych wydziałach i w wielu filiach Uniwersytetu SWPS na terenie Polski. Grupy badawczej nie można uznać za reprezentatywną dla populacji ogólnopolskiej mężczyzn i kobiet. Analizę przeprowadzono na podstawie danych uzyskanych od 548 osób, w tym 477 kobiet i 61 mężczyzn, 5 osób identyfikujących się niebinarnie i 5, które odmówiły odpowiedzi na pytanie o identyfikację z płcią. Wyjaśnienia wymaga przy tym stwierdzenie (str. 103) „Całe badanie ukończyło 559 osób, z czego 98% osób badanych wyraziło zgodę na udział w badaniu, 1,8% osób nie wyraziło zgody” – czy oznacza to, że procedura badania umożliwiała jego ukończenie osobom nie wyrażającym zgody?

Doktorantka podjęła się weryfikacji modelu teoretycznego zmiennych mających wpływ na proces adaptacji po doświadczanych w dorosłym życiu zdarzeniach traumatycznych rozdzielając je na zdarzenia intencjonalne (z wyłączeniem przemocy seksualnej), nieintencjonalne oraz intencjonalne związane z przemocą seksualną. Jako cel prowadzonych badań Doktorantka określiła weryfikację modelu związków między wyszczególnionymi reakcjami społecznymi a poznawczo-emocjonalnymi procesami uwzględnianymi w procesie adaptacji po zdarzeniu traumatycznym. Innowacyjnością prowadzonych badań jest rozszerzenie dotychczasowych modeli obejmujących komponenty społeczne i indywidualne o specyficzne reakcje społeczne prezentowane w obliczu relacjonowanego zdarzenia (zmienne pośredniczące). W badaniu ilościowym użyto siedmiu narzędzi kwestionariuszowych, w tym jednego przetłumaczonego z wersji anglojęzycznej i zmodyfikowane na potrzeby prowadzonego badania (odniesienie do seksualnych i nieseksalnych zdarzeń traumatycznych) przez Doktorantkę (Social Reaction Questionnaire, SRQ). Doktorantka udokumentowała przy tym zgodę autorki wersji oryginalnej, proces tłumaczenia i adaptacji językowej oraz wyniki miar psychometrycznych dla wersji polskojęzycznej. Właściwości psychometryczne dla

pozostałych stosowanych narzędzi zostały także opisane dokumentując ich satysfakcjonujący poziom zarówno w opracowaniach źródłowych jak i w prezentowanym badaniu.

W swojej pracy, Doktorantka postawiła pięć podstawowych pytań badawczych:

1. Czy istnieje i jaki ma charakter związek między spostrzeganymi zjawiskami społecznymi a specyficznymi reakcjami poznawczymi i emocjonalnymi oraz głębokością objawów PTSD?
2. Czy istnieje i jaki ma charakter różnica pomiędzy grupą badawczą (przemoc seksualna) a grupami porównawczymi (trauma intencjonalna/trauma nieintencjonalna)?
3. Czy specyficzne reakcje społeczne pełnią funkcje mediatora w modelach mediacji pomiędzy zmienną wyjaśniającą (rodzaj zdarzenia) a zmiennymi wyjaśnianymi i jaki będzie charakter tych mediacji?
4. Czy spostrzegane uznanie społeczne lub jego brak będzie pełniło funkcję mediatora w modelach mediacji pomiędzy zmienną wyjaśniającą (rodzaj zdarzenia) a zmiennymi wyjaśnianymi?
5. Czy spostrzegane zjawiska społeczne, nasilenie poczucia winy oraz nasilenie negatywnych przekonań potraumatycznych będą pełniły funkcję mediatorów, sekwencyjnie pośrednicząc w natężeniu zaburzeń stresowych pourazowych wśród osób, które doświadczyły zdarzeń traumatycznych?

Każde z podstawowych pytań zostało rozwinięte w formie pytań szczegółowych (łącznie 18) i odpowiadających im hipotez badawczych. Zaprezentowane sformułowanie problemu badawczego świadczy o dobrym uporządkowaniu koncepcji badawczej i wnikliwości naukowej doktorantki. Doktorantka opisała wnikliwie także przygotowanie metody badania jakościowego, z użyciem wywiadu przygotowanego z pomocą sędziów kompetentnych.

Do tej części badań Doktorantka sformułowała trzy pytania – problemy badawcze:

1. Czy poszczególne części narracji, obejmujące różne, wybrane do analiz obszary tematyczne prowadzonego wywiadu, różnią się od siebie?
2. Czy występują różnice w częstości używanych słów z poszczególnych kategorii słownych pomiędzy częściami narracji osób badanych a wybraną grupą kontrolną?
3. Czy z wypowiedzi osób badanych można wyróżnić charakterystyczne zjawiska, odzwierciedlające społeczny wymiar dyskursu na temat przemocy seksualnej?

Komplementarność badań zaplanowano w oparciu o podejście mieszane, zgodnie z koncepcją równoległej strategii zanurzeniowej (Creswell, 2013), co zostało stosownie

wyjaśnione przez Autorkę w części poświęconej metodom badawczym. Doktorantka w rozprawie precyzyjnie opisuje stosowane metody statystyczne, a ich dobór nie wzbudza zastrzeżeń. Prezentację wyników badań ułożono zgodnie z postawionymi hipotezami badawczymi, co bardzo dobrze porządkuje treść tej części pracy i ułatwia lekturę. Doktorantce udało się potwierdzić większość stawianych hipotez badawczych. Za szczególnie interesującą część pracy uznaję przeprowadzoną analizę mediacji. Autorka wykazała, że osoby, które doświadczyły przemocy seksualnej, są bardziej narażone na negatywne reakcje społeczne niż grupa porównawcza – osoby, które doświadczyły zdarzeń nieintencjonalnych. Wskazuje, że wystąpienie objawów PTSD nie jest efektem jednego czynnika lecz wpływa na nie zbiorcza interakcja wielu aspektów, tu związanych z ekspozycją na reakcje społeczne na wiadomość o doświadczonej przez osobę traumie. Reakcje negatywne związane z przyjęciem informacji bez okazanego wsparcia przewidywały częściej zjawisko nadakomodacji – osoby, które doświadczyły tego rodzaju reakcji częściej prezentowały przekonania negatywne obejmujące innych, świat oraz siebie, a w kontekście możliwości poradzenia sobie z konsekwencjami zdarzenia, rzadziej te reakcje związane były z samoobwinianiem. Zjawisko asymilacji silniej związane było z reakcjami odwrócenia się od ofiary oraz ogólną dezaprobatą.

W badaniu jakościowym, w analizie porównawczej dostępnych narracji, Doktorantka skupiła się na porównaniu procesów afektywnych i poznawczych ofiar przemocy seksualnej używając przy tym analizy tekstu metodą zliczeniową (LIWC). Opierając się o paradygmaty teorii konstruktywistycznej analizuje zjawiska społeczne występujące w obliczu przemocy seksualnej znajdujące odzwierciedlenie w narracjach osób poddanych badaniu. Badanie przeprowadzone na niewielkiej grupie wskazuje na możliwy udział reakcji społecznych w procesie konstruowania opowieści o doświadczonej traumie, nie daje jednak podstaw do wyciągnięcia jednoznacznych wniosków. Sama Autorka wskazuje, że jest ono raczej wstępem do cyklu dalszych badań i traktuje je jako element uzupełniający swoją pracę badawczą, której podstawę stanowi przeprowadzone badanie ilościowe. W mojej ocenie, to drugie w zupełności wystarczyłoby do opracowania stanowiącego podstawę do ubiegania się o tytuł doktora i włączanie w zakres rozprawy wstępnego badania jakościowego nie było zabiegiem koniecznym.

Praca cechuje się dużą klarownością wywodu i starannością zarówno pod względem koncepcji i zaplanowania badań, jak i jakością analizy i omówienia uzyskanych wyników. Istotnym atutem pracy jest porównanie ofiar przemocy seksualnej do osób doświadczających innych zdarzeń traumatycznych, co umożliwiło na ukazanie specyfiki tej grupy, jak i istotnej roli czynników społecznych – reakcji otoczenia na ujawniane nadużycia o charakterze seksualnym – w kształtowaniu symptomatologii PTSD. To z kolei jest

krokiem w kierunku lepszego zrozumienia specyfiki problemów doświadczanych przez osoby mające w swojej historii doświadczenie przemocy seksualnej i lepszego ukierunkowania stosowanych interwencji terapeutycznych. Grupa ofiar przemocy seksualnej jawi się bowiem jako szczególnie wrażliwa i podatna na czynniki powtórnej wiktymizacji w konsekwencji reakcji otoczenia kształtujących poczucie współodpowiedzialności i negatywny obraz własnej osoby w świetle traumatyzujących zdarzeń. Doktorantce udało się potwierdzić trafność zaproponowanego modelu teoretycznego. Wśród najistotniejszych zjawisk społecznych wpływających na dalsze funkcjonowanie osób poszkodowanych wymieniono reakcje egocentryczne, reakcje mające na celu odwrócenie uwagi od zdarzenia, ogólną dezaprobatę oraz obwinianie ofiary o przebieg zdarzenia. Doktorantka wnikliwie integruje wyniki uzyskane w badaniach z komponentami poznawczymi i emocjonalnymi wynikającymi ze specyficznej sytuacji, w jakiej znajdują się osoby doświadczające przemocy seksualnej, opisując całościowo model interakcji sprzyjający kształtowaniu i nasilaniu objawów PTSD. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają istotny udział środowiska osoby poszkodowanej w procesie jej zdrowienia, wskazując, że otoczenie cechujące się brakiem przychylności, skłonnością do obwiniania i kontrolowania stanowi podatny grunt do rozwoju negatywnych konsekwencji potraumatycznych u ofiar przemocy seksualnej. Co gorsze, pozytywne reakcje społeczne, wspierające ofiarę, okazały się nie być czynnikiem ochronnym w takim stopniu, w jakim reakcje negatywne są czynnikiem ryzyka. Wskazuje to na szczególną potrzebę ochrony ofiar przed wspomnianymi już reakcjami negatywnymi.

W rozprawie pojawiają się drobne błędy językowe i edytorskie. W streszczeniach w jez. polskim i angielskim podano różne liczebności dorosłych kobiet biorących udział w badaniu jakościowym. Są to jednak drobne uchybienia, które nie umniejszają wartości rozprawy, która w całości została napisana starannie pod względem stylistycznym, a duża liczba wykresów i schematów ułatwia lekturę i zrozumienie złożonych zależności i interakcji opisywanych przez Doktorantkę. Autorka analizuje ograniczenia przeprowadzonych badań wynikające m.in. z ograniczeń stosowanych narzędzi czy braku pełnej oceny stanu psychicznego osób badanych (np. występowania objawów depresyjnych), identyfikuje obszary do dalszych eksploracji i ostrożnie formułuje wnioski, co świadczy o wysokim poziomie dojrzałości naukowej. Wśród istotnych ograniczeń przeprowadzonego badania wymieniałbym także brak dokładniejszej analizy charakteru samego zdarzenia będącego źródłem traumy w celu dalszego różnicowania pod względem wywoływanych reakcji społecznych i konsekwencji dla ofiary. Rozumiem jednak, że formuła badania nie umożliwiała ani szczegółowej weryfikacji danych ani udzielenia odpowiedniego wsparcia osobom uczestniczącym w razie wystąpienia

obciążających je reakcji emocjonalnych na powtórne ujawnienie i omawianie doświadczenia traumatyzującego.

Przeprowadzone przez doktorantkę badania i wynikające z nich wnioski mają wartość aplikacyjną, w szczególności mogą posłużyć do poszerzenia wiedzy, a co za tym idzie kompetencji osób udzielających zawodowo pomocy ofiarom seksualnych nadużyć, tworzenie odpowiednich rekomendacji dla profesjonalistów (w których temat tworzenia bezpiecznego i wspierającego otoczenia dla osoby poszkodowanej jest nadal bardzo marginalizowany), stanowią wartościowe źródło danych dla terapeutów – przedstawione modele mediacyjne szczególnie dobrze wpisują się w pracę z błędnymi, obciążającymi psychicznie przekonaniami w nurcie poznawczo-behawioralnym. Wyniki badań powinny zostać również wykorzystane w kampaniach budujących świadomość społeczną sytuacji psychologicznej, w jakiej znajdują się osoby z doświadczeniem przemocy seksualnej w celu kształtowania zachowań wspierających i ograniczających dalsze traumatyzowanie wynikające z nieprawidłowych i krzywdzących reakcji otoczenia.

Podsumowując, przedstawiona mi do oceny rozprawa pt. „Rola kontekstu społeczno-interpersonalnego w procesie przetwarzania zdarzenia traumatycznego przez dorosłe ofiary przemocy seksualnej” autorstwa mgr Anny Woźniak stanowi oryginalny wkład naukowy Doktorantki w wiedzę na temat wpływu czynników społecznych na aspekty poznawcze, emocjonalne i doświadczane poczucie winy, a w konsekwencji zdrowie psychiczne ofiar przemocy seksualnej. Doktorantka wykazała się szeroką wiedzą merytoryczną, zdolnością zaplanowania, przeprowadzenia badania naukowego i zinterpretowania jego wyników. Powstała praca ma walory zarówno poznawcze, jak i aplikacyjne. W mojej ocenie spełnione zostały warunki określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.) i w związku z powyższym, zwracam się do Rady Naukowej Instytutu Psychologii Uniwersytetu SWPS o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kierownik Kliniki Psychiatrii
Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego

dr hab. n. med. Michał Lew-Starowicz, prof. CMKP